

Nr 30.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående förläggande av den under förswarets fabriksverk hörande centrala beklädnadsverkstaden till Karlskrona m. m.; given Stockholms slott den 18 januari 1952.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

G U S T A F A D O L F.

Torsten Nilsson.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

I propositionen föreslås att driften vid den till förswarets fabriksverks tvätt- och reparationsanstalt i Karlskrona hörande avdelningen för nytillverkning av skodon skall nedläggas och att med utnyttjande av därigenom friblivna lokaler den likaledes till förswarets fabriksverk hörande centrala beklädnadsverkstaden i sin helhet skall förläggas till Karlskrona.

*Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 18 januari 1952.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, DANIELSON, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, ANDERSSON, LINGMAN, HAMMARSKJÖLD, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL.

Efter gemensam beredning med cheferna för social-, finans- och handelsdepartementen anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Torsten Nilsson, fråga om förläggande av den under försvarets fabriksverk hörande centrala beklädnadsverkstaden till Karlskrona m. m. och anför härutinnan följande.

Inledning.

Sedan lång tid tillbaka har inom försvaret bedrivits tillverkning av beklädnadspersedlar vid två för ändamålet inrättade verkstäder, den ena i Stockholm och den andra i Karlskrona. Stockholmsverkstaden, ursprungligen benämnd arméns centrala beklädnadsverkstad (ACB), stod tidigare under ledning av arméförvaltningen, medan verkstaden i Karlskrona, ursprungligen benämnd marinens centrala beklädnadsverkstad (MCB), lydde under marinförvaltningen. Vid sistnämnda verkstad har alltsedan dess tillkomst bedrivits jämväl nytillverkning av skor. Denna tillverkning avsåg till en början endast att täcka marinens eget behov. Efter beslut av 1925 års riksdag avser fabriktionen emellertid skodon även för övriga försvarsgrenar.

Genom beslut av 1940 års riksdag sammanfördes med vissa undantag de staten tillhöriga verkstäder och fabriker, vilka i industriell skala bedrev tillverkning för försvarets behov, till en försvarsväsendets verkstadsnämnd. Enligt beslut av 1943 års riksdag ombildades sedermera försvarsväsendets verkstadsnämnd till ett statligt affärsdrivande verk med enahanda uppgifter, försvarets fabriksstyrelse. Härigenom ställdes dåvarande marinens centrala beklädnadsverkstad och marinens tvättinrättning i Karlskrona från och med den 1 april 1944 samt dåvarande arméns centrala beklädnadsverkstad i Stockholm från och med den 1 maj 1944 under fabriksstyrelsens ledning.

Försvarets fabriksstyrelse samt därunder lydande fabriker och verkstäder benämnas sammanfattningsvis försvarets fabriksverk.

Vid beklädnadsverkstädernas inordnande i fabriksverket ingingo i vardera verkstaden — förutom konfektionsavdelning — även beställningsskrädderi och reparationsavdelning för beklädnadspersedlar. Därjämte funnos vid stockholmsverkstaden en mössavdelning och vid karlskronaavdelningen en avdelning för nytillverkning och en avdelning för reparation av skodon ävensom en

tvättanstalt. Från och med den 1 oktober 1948 sammanfördes de båda avdelningar inom fabriksverket där beklädnadstillverkning förekom — i Stockholm och Karlskrona — under en fabrikschef. I samband härmed upphävdes benämningen arméns respektive marinens centrala beklädnadsverkstad och ersattes med benämningen Centrala beklädnadsverkstaden, varvid den i Karlskrona bedrivna beklädnadstillverkningen kom att utgöra en avdelning av sistnämnda verkstad. De i Karlskrona befintliga tvätt- och reparationsavdelningarna samt avdelningen för nytillverkning av skodon sammanfördes till en direkt under styrelsen lydande underförvaltning, benämnd tvätt- och reparationsanstalten i Karlskrona, under omedelbar ledning av en fabriksingenjör. Försvarets skofabrik i Karlskrona ingår sålunda från nämnda tidpunkt som en avdelning i anstalten i fråga.

Tidigare förslag beträffande den centrala beklädnadsverkstaden.

Vid anmälan av propositionen 1943:180 angående organisationen av försvarets centrala förvaltning framhöll föredragande departementschefen bland annat, att frågan om en sammanslagning av de båda beklädnadsverkstäderna syntes få prövas i annat sammanhang på grundval av utredning som försvarets fabriksstyrelse borde ha att framlägga. Vad beträffar beklädnadstillverkningens omfattning anslöt sig föredragande departementschefen till en av överbefälhavaren framförd uppfattning, att tillverkningen borde givas sådan omfattning att rationell och ekonomisk drift kunde åstadkommas. Vid riksdagsbehandlingen av förutnämnda proposition biträdde första särskilda utskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 2 vad föredragande departementschefen sålunda anfört och framhöll, bland annat, att det syntes antagligt, att konkurrens mellan den statliga fabrikationen och privatindustrien kunde visa sig vara i viss mån prisreglerande och ägnad att framdriva förbättringar i produktionsmetoden. Utskottet förutsatte, att vid nyssnämnda, på fabriksstyrelsen ankommande utredning uppmärksamhet skulle ägnas såväl åt spörsmålet om förläggningens belägenhet i dyrortshänseende som åt andra för ett gott ekonomiskt resultat av verksamheten betydelsefulla faktorer.

Sedan fabriksstyrelsen slutfört utredningen angående sammanslagning av de båda verkstäderna, lämnade styrelsen i skrivelse den 27 oktober 1945 en redogörelse för utredningens resultat. Av skrivelsen framgick, att vid utredningen undersökts tre olika alternativ till förläggning av den statliga beklädnadstillverkningen, nämligen:

1. tillverkningen skulle förläggas till de båda befintliga verkstäderna;
2. tillverkningen skulle förläggas till arméns centrala beklädnadsverkstad i Stockholm; samt
3. hela tillverkningen skulle förläggas till en nybyggd verkstad på annan plats än Stockholm.

De kostnadskalkyler, som uppgjorts, utvisade, att ur ekonomisk synpunkt en sammanslagning av den statliga beklädnadstillverkningen till en fabrik i landsorten borde äga rum.

I särskilda skrivelser har fabriksstyrelsen sedermera framlagt förslag till förläggning av den föreslagna nya beklädnadsverkstaden.

I anledning av den av fabriksstyrelsen förebragta utredningen framlade Kungl. Maj:t i 1947 års statsverksproposition (Bil. 25, s. 65—83) förslag att de båda verkstäderna skulle sammanslås och att en helt ny verkstad skulle anläggas på en ort, som erbjöde gynnsamma betingelser för verkstadsdrift. Beträffande den förebragta ekonomiska utredningen härom och motiveringen för en sådan sammanslagning torde få hänvisas till propositionen i fråga. Av föredragande statsrådets uttalande till statsrådsprotokollet må här blott återgivas följande.

De utredningar som företagits av försvarets fabriksstyrelse hade utvisat, att en ytterligare, väsentlig förbättring av driftsekonomien och full konkurrenskraft i fråga om alla tillverkningar kunde vinnas endast genom en centralisering av verkstadsdriften och att en dylik reform vore ofrånkomlig redan av den anledningen att arbetskraftsbehovet vid stockholmsverkstaden icke längre kunde på tillfredsställande sätt tillgodoses. De nuvarande verkstädernas avdelningar för nytillverkning av textilpersedlar vore var för sig för små men skulle sammanslagna få en storlek, som ur produktionssynpunkt vore tillfredsställande. Vid en dylik sammanslagning kunde av olika skäl ingen av de båda nuvarande verkstäderna komma i fråga för utvidgning.

Vad förläggningen av verkstaden beträffar hade fabriksstyrelsen närmare utrett förutsättningarna för en förläggning till någon av följande orter, nämligen Avesta, Kramfors, Degerfors, Fagersta, Laxå och Karlskrona. Vad särskilt sistnämnda stad angår uttalades i fabriksstyrelsens utredning, att staden ur militär synpunkt syntes vara mindre lämplig, vartill komme, att en större privat industri, som komme att sysselsätta ett stort antal kvinnor, avsåges skola förläggas till staden. Fabriksstyrelsen förordade för sin del, att den planerade verkstaden förlades till Degerfors.

Föredragande departementschefen, vilken ansåg valet närmast böra stå mellan Degerfors och Kramfors, förordade på anförda skäl Degerfors som förläggningssort för den nya verkstaden.

I enlighet med föredragandens hemställan föreslog Kungl. Maj:t riksdagen att för budgetåret 1947/48 anvisa *dels* ett investeringsanslag av 1 150 000 kronor till uppförande av central beklädnadsverkstad, *dels ock* ett investeringsanslag av 160 000 kronor till anskaffning av maskiner och annan utrustning för den nya verkstaden.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 167 i anledning av propositionen framhöll statsutskottet, som i likhet med föredragande statsrådet ansåg att statlig tillverkning alltjämt borde bibehållas på ifrågavarande område, att utskottet funne förslaget om sammanslagning av de båda beklädnadsverkstäderna till en för försvarsväsendet gemensam beklädnadsverkstad utgöra en nödvändig förutsättning för åstadkommande av en ur driftsekonomiska synpunkter erforderlig rationalisering. Utskottet ville emellertid ifrågasätta om tidpunkten vore den rätta att igångsätta ett byggnadsföretag av den storleksordning varom här vore fråga. Den tilltänkta anläggningen syntes ut-

skottet i angelägenhetshänseende knappast intaga en mera framskjuten ställning. Utskottet ville därför som sin mening uttala, att det syntes välbetänkt, att frågan om tidpunkten för verkstadens uppförande gjordes till föremål för förnyat övervägande mot bakgrunden av rådande investeringsläge och med beaktande därvid av behovet av byggnadsarbeten för andra, nödvändiga ändamål. I fråga om valet av förläggningsplats för den nya verkstaden hade utskottet funnit de av statsrådet anförda skälen för Degerfors såsom den därvid mest lämpliga icke vara till alla delar övertygande. Utskottet ville icke taga någon bestämd ståndpunkt till förläggningsfrågan utan ansåge att avgörandet härutinnan borde få bliva beroende på resultatet av en enligt utskottets mening erforderlig förnyad omprövning i ärendet, varvid problemet borde närmare skärskådas även ur sociala och samhällsekonomiska synpunkter.

Enär hinder icke syntes böra möta mot att riksdagen redan nu anvisade de för byggnadernas uppförande och utrustning äskade medlen, hemställde utskottet om bifall till Kungl. Maj:ts förslag om anvisande av investeringsanslag för dessa ändamål.

Riksdagen har i enlighet härmed för budgetåret 1947/48 under försvarets fabriksfond anvisat ett investeringsanslag av 1 150 000 kronor till uppförande av central beklädnadsverkstad och ett investeringsanslag av 160 000 kronor till anskaffning av maskiner och annan utrustning för samma verkstad.

Efter förnyade utredningar i ärendet har försvarets fabriksstyrelse sedermera i skrivelse den 22 december 1949, då det visat sig, att Degerfors icke längre kunde ifrågakomma, föreslagit, att beklädnadsverkstaden i stället skall förläggas till Storfors i Värmlands län.

Tidigare förslag beträffande skofabriken i Karlskrona.

Genom den mycket betydande anskaffning av skodon för försvaret, som ägde rum under beredskapstiden 1939—1945, kom tillgången på skodon inom försvaret att väsentligt överstiga vad som enligt uppgjorda planer bör finnas under fredstid. Det har därför varit möjligt att under tiden efter år 1945 avsevärt begränsa nyanskaffningen av skodon. Skofabriken i Karlskrona, vilken varit helt inriktad på tillverkning av skodon för militära ändamål, har härigenom fått avsevärda svårigheter att erhålla beställningar som motsvarat fabriken tillverkningskapacitet.

Sedan försvarets fabriksstyrelse i skrivelse den 3 maj 1946 anmält, att krigsmaterielverket bland annat från styrelsen infordrat anbud å skodon samt att, därest styrelsen icke erhöle beställning å dessa skodon, samtliga arbetare vid skofabriken ställdes utan sysselsättning från i skrivelsen angiven tidpunkt, uppdrog Kungl. Maj:t samma dag åt fabriksstyrelsen att efter samråd med krigsmaterielverket, armé-, marin- och flygförvaltningarna samt 1945 års skoutredning till Kungl. Maj:t inkomma med yttrande rörande det framtida behovet av statlig skotillverkning för försvarets räkning. Samtidigt anbefalldes Kungl. Maj:t krigsmaterielverket att hos fabriksstyrelsen till pri-

ser, som befundes skäligen, utlägga beställningar å bland annat skodon till sådan omfattning, att verksamheten vid marinens centrala beklädnadsverkstad, med hänsyn jämväl tagen till den tillverkning för civila ändamål, som kunde ifrågakomma, kunde intill den 1 april 1947 i tillfredsställande omfattning uppehållas i avbidan på slutlig prövning av fabriksstyrelsens omförmälda utredning rörande skotillverkningen.

I skrivelse den 30 oktober 1946 framlade fabriksstyrelsen i anledning av nyssnämnda uppdrag viss utredning rörande försvarets skofabrikation. Styrelsen hade därvid från krigsmaterielverket inhämtat, att ur beredskapssynpunkt icke erfordrades en statlig skofabrik. Efter att ha diskuterat såväl frågan om en statlig skotillverkning ur andra synpunkter vore motiverad som omfattningen av en eventuell tillverkning framhöll styrelsen, att vid ett slutligt bedömande av ifrågavarande spörsmål hänsyn måste tagas till vissa faktorer, som f. n. vore osäkra men som vore föremål för undersökning inom 1945 års skoutredning. Med hänsyn härtill ansåg styrelsen, att det slutliga ställningstagandet till frågan borde anstå i avbidan på resultatet av nyssnämnda undersökning.

Fabriksstyrelsen bringade i skrivelse den 18 juni 1949 ånyo frågan om skotillverkningen inom fabriksverket under Kungl. Maj:ts prövning. Styrelsen framhöll, efter samråd med krigsmaterielverket, att verksamheten vid avdelning för skotillverkning åter kommit i ett sådant bekymmersamt läge, att frågan om dess fortsatta verksamhet måste omprövas, samt anförde i anslutning härtill i huvudsak följande:

Tillverkningen av militärskodon måste uppgå till 80 000—90 000 par per år, för att driften vid avdelningen skall vara ekonomisk. Avdelningens nuvarande utrustning motsvarar ungefär en tillverkningskapacitet av nämnda storleksordning. Erfarenheterna visa, att försvarets behov av skodon måste vara väsentligt större än den nyss angivna kvantiteten för att med avdelningens nuvarande kapacitet vid enbart militärtillverkning en med de privata skofabrikerna bärkraftig konkurrens skall kunna äga rum. Erfarenhetsmässigt kan man nämligen icke räkna med att fabriksverket vid varje anbudsgivning å skopartier lämnar det för den upphandlande myndigheten fördelaktigaste anbudet. Under åren 1946/47, 1947/48 och 1948/49 ha försvarets beställningar å skodon uppgått till respektive 24 400, 70 000 och 44 500 par. Av dessa kvantiteter ha respektive 3 400, 45 600 och 21 500 par utlagts å fabriksverket. Av det sagda framgår, att avdelningen icke tillnärmelsevis kan beredas sysselsättning enbart med militära tillverkningar.

Inom fabriksstyrelsen ha undersökts olika vägar för att under förutsättning av nuvarande militära skodonsbehov ändock på ett ekonomiskt sätt uppehålla driften vid avdelningen. Närmast till hands ligger då att jämsides med militärtillverkning upptaga civiltillverkning av grövre skodon, vilka till typen nära överensstämna med militärskodon. I så fall skulle en ekonomisk drift kunna ernås utan någon ökning av anstaltens nuvarande kapacitet, i den mån tillverkningen kan omfatta stora serier. Försök från fabriksstyrelsens sida att på lång sikt vinna avsättning för sådana civila tillverkningar ha emellertid icke givit tillfredsställande resultat.

Fabriksstyrelsen har vidare undersökt, huruvida icke det skulle låta sig göra att upptaga tillverkningar av lättare skodon, för vilka avsättningsmöjligheterna torde vara större än för grövre skodon. Med hänsyn till de större krav på utseende och modeller, som då skulle ställas på sådana skodon, skulle

vissa kostnader uppstå utöver dem, som förekomma vid nuvarande tillverkning. Styrelsen syftar härvid bland annat på den mera kvalificerade arbetsledarpersonal, som då skulle erfordras. Arbetarpersonalens omskolning torde vidare komma att kräva en avsevärd tid, sannolikt omkring 2 år. De med tillverkningen förknippade ökade kostnaderna måste i så fall spridas över en större tillverkningsvolym än den nuvarande för att verksamheten skall bliva lönsam. En uppskattning utvisar, att för ekonomisk drift erfordras ungefär en fördubbling av den kapacitet, vartill avdelningen för närvarande är utbyggd.

Då några lokaler i samband med de nuvarande skotillverkningslokalerna i Karlskrona icke stå till buds för en sådan utökning, måste en nybyggnad för ändamålet äga rum. Enligt fabriksstyrelsens mening synes ett försvarets verk med de speciella uppgifter, som äro anförtrödda detsamma, knappast böra upptaga civila tillverkningar i sådan omfattning, som här skulle ske, inom ett område, där ur beredskapssynpunkt någon tillverkning för militära ändamål över huvud taget icke erfordras. Styrelsen har alltså vid sina överväganden kommit till den uppfattningen, att den nuvarande skofabrikationen i Karlskrona bör nedläggas.

Under åberopande av vad sålunda anförts meddelade fabriksstyrelsen, att styrelsen, därest icke särskilda åtgärder från Kungl. Maj:ts sida vidtoges, såge sig nödsakad nedlägga skotillverkningen sedan ineliggande order effekterats.

Genom *beslut den 30 juni 1949* förklarade *Kungl. Maj:t* att styrelsen hade att tills vidare intill dess annorledes förordnades uppehålla verksamheten vid skofabriken i enlighet med ditills tillämpade grunder. Vidare anbefalldes 1945 års skoutredning att avgiva utlåtande över fabriksstyrelsens framställning.

1949 års skoutredning har *den 1 juni 1951* avgivit utlåtande över fabriksstyrelsens förslag om nedläggande av driften vid skofabriken.

Av utlåtandet framgår, att utredningen avlagt besök vid skofabriken i Karlskrona och därvid studerat fabriken under pågående drift samt haft överläggningar med platsledningen och de anställda. Utredningen har vidare av fabriksstyrelsen erhållit uppgifter rörande skoverkstadens ekonomi under styrelsens verksamhetstid, varjämte utredningen genom särskilt tillkallad sakkunnig, auktoriserade revisorn R. Elinder, gått igenom styrelsens räkenskaper med avseende på skotillverkningen för att söka klarlägga skofabrikens ekonomiska situation.

Av skoutredningens utlåtande inhämtas i övrigt i huvudsak följande.

Då existensvillkoren för en försvarets skofabrik diskuterats ur olika synvinklar, ha beredskapssynpunkterna tillmätts en avsevärd betydelse. Enär den privata skoindustrien vid krigstillfälle i stor utsträckning måste kunna anlitas för militära beställningar och detta visat sig kunna ske utan nämnvärd svårighet, skulle någon statlig skofabrik icke vara erforderlig ur beredskapssynpunkt. Skoutredningen har emellertid beträffande beredskapssynpunkterna även pekat på frågan om samordningen av nytillverkning och reparationer av skodon och därvid anført, att det, innan man toge ställning till frågan om nedläggande av driften vid försvarets skofabrik, enligt utred-

ningens mening vore ofrånkomligt att närmare redovisa de andra vägar man tänkte välja för att tillgodose sistnämnda behov, om den statliga skofabriken icke längre skulle bibehållas.

I fråga om ett bibehållande av en statlig skofabrik av kapacitetsskäl har skoutredningen uttalat, att den privata skoindustrien har en årskapacitet av omkring 4 miljoner par randsyddas skodon och att endast en del av denna kapacitet skulle behöva utnyttjas för tillverkning av militära skodon. Då karlskronafabriken kan täcka endast i runt tal 60 000 par av detta behov, har skoutredningen icke kunnat finna, att några kapacitetsskäl kunna anföras till förmån för en statlig skofabrik för militärskor.

Vad däremot beträffar behovet av statlig skofabrik ur prisreglerande synpunkt har skoutredningen funnit att ehuru man icke under rådande förhållanden med fri konkurrens inom skoindustrien bör tillmäta den prisreglerande faktorn någon avgörande betydelse, man enligt utredningens mening icke kan lämna denna synpunkt helt utanför räkningen. Under perioder med full beläggning på de privata skofabrikerna, då intresset för statliga beställningar är mindre, kan viss risk föreligga att inkommande offerter på en statlig upphandling icke upptaga under »normala» förhållanden lägsta offertpris. Å andra sidan kan det, i de fall då man har att räkna med att offerterna icke inbegripa samtliga fasta kostnader hos leverantören, vara svårt, om icke någon statlig skofabrik finnes, att få en riktig föreställning om den faktiska storleken av tillverkningskostnaderna och vad ett för statsverket förmånligt pris i verkligheten innebär. Ur denna synpunkt anser skoutredningen, att förekomsten av en statlig skofabrik kan vara ett värdefullt stöd för den upphandlande myndigheten.

Det ekonomiska resultatet av driften vid skofabriken har skoutredningen sökt räkna fram på grundval av den tillkallade expertens genomgång av räkenskaperna beträffande fabriken. Denna granskning har till följd av omläggning av fabriksstyrelsens bokföring icke kunnat sträcka sig längre tillbaka i tiden än till den 1 juli 1948. Efter att ha konstaterat relativt betydande underskott för de undersökta åren och sökt korrigera dessa underskott med hänsyn till motsvarande kostnader i den privata skoindustrien, har experten kommit till den slutsatsen, att det dåliga resultat som framkommit sannolikt sammanhänger med brister på det organisatoriska planet, med brister i planeringen och ett icke fullgott utnyttjande av arbetskraft och materiel ävensom en föråldrad maskinpark. Bland de kostnader, som tynga försvarets skofabrik i jämförelse med privat drift, har den sakkunnige särskilt framhållit de högre sociala omkostnaderna (sjuk- och olycksfallsavlöningar för arbetare, sjuk- och olycksfallsvård för arbetare och tjänstemän, semester- och pensionskostnader). Merkostnaderna för dessa sociala förmåner, jämförda med motsvarande kostnader vid privat drift skulle enligt den sakkunnige under åren 1948/49, 1949/50 och andra halvåret 1950 uppgått till 35 000, 35 000 respektive 19 000 kronor. Skoutredningen, som icke haft anledning att i detta sammanhang taga ställning till frågan hur långt staten i allmänhet bör sträcka sig i social

omvårdnad om sina anställda, har ifrågasatt, om staten i sin industriella produktion skall, så länge de privata företagen icke bevilja sociala förmåner i samma grad, låta sina sociala merkostnader slå igenom i produktionspriset. I de fall där statsverket är enda beställare, torde det i princip icke spela någon roll vilket man gör. Om däremot de slutliga produkterna skulle avsättas i allmänna marknaden, kan det övervägas, om icke delar av dessa kostnader rätteligen borde betraktas såsom statliga förmåner, vilka borde avspaltas från övriga tillverkningskostnader och belasta särskilda anslag.

Skoutredningen har även berört den inverkan som tillämpningen av upphandlingsförrordningen haft vid utläggande av beställningar hos skofabriken och därvid anfört följande.

Det anbudsförfarande som tillämpats hade i allmänhet givit den privata skoindustrien tillfälle att konkurrera om de skokvantiteter, som utlämnats för anbudsgivning. Den statliga skofabriken hade härvid inte sällan sett betydande order gå sig förbi. Enär den för sin sysselsättning varit praktiskt taget helt beroende av statliga beställningar och icke av någon leverans fått uttaga mera vinst än den av statsmakterna beräknade förräntningen av kapitalet, hade den icke kunnat offerera på annan grund än självkostnadsprincipen. För ett privat företag som hade sin huvudsakliga orderingång från den fria marknaden vore kalkylförbandet annorlunda. Det hade bland annat möjlighet, om ock i begränsad omfattning, att beroende på det ekonomiska resultatet av tidigare leveranser och med utnyttjande av perioder, då den fulla kapaciteten icke utnyttjades, smidigare anpassa anbudsgivningen för vissa statliga beställningar till i övrigt föreliggande behov. Detta hade bland annat tagit sig det uttrycket, att privata anbudsgivare i fall då de lämnat alternativa anbud för olika stora leveranser, betingat sig högre priser vid de större leveranserna än vid de mindre.

Vid ställningstagande till upphandlingsförrordningens inverkan på orderingången bör enligt skoutredningens mening den statliga skofabriken för att uppnå jämställdhet med privat skoindustri ges en sådan produktionsinriktning, att den kan avsätta en stor del av sin tillverkning på den öppna marknaden. Man bör härvid inte stå främmande för att en ökning av fabriken kapacitet kan bli erforderlig. Enligt skoutredningens erfarenheter synes med den struktur, som f. n. utmärker svensk skoindustri och som sannolikt endast så småningom kommer att avsevärt ändras, en dylik statlig skofabrik med specialiserad produktionsinriktning icke behöva ges någon särskilt betydande storlek för att bli konkurrenskraftig.

Skoutredningen har sammanfattningsvis framhållit, att inga bärande skäl anförts varför ekonomien inom en skofabrik skulle visa väsentligen olika resultat vid olika ägandeform. Välskötta företag, tekniskt och ekonomiskt jämförliga till art och storlek, anses oavsett om de befinna sig i statlig, privat, konsument- eller producentkooperativ ägo kunna under i övrigt likvärdiga produktionsförhållanden uppvisa ungefär liknande ekonomiska resultat.

Då skoutredningen inte på grundval av tillgängligt material kunnat nå fram till något entydigt resultat, som tillätit utredningen att bestämt yttra sig om storleken av förlusten och de direkta orsakerna till skoverkstadens

under senare tid bristande räntabilitet, har utredningen icke kunnat lägga den låga räntabiliteten till grund för sitt ställningstagande till frågan om driftens nedläggande eller icke. Enligt utredningens mening bör här förfaras på samma sätt som då dålig ekonomi konstaterats vid andra företag men orsakerna icke kunnat fullt klarläggas. Skoutredningen har sålunda förordat en rekonstruktion av karlskronafabriken, varvid man vid val av den organisationsform, under vilken fabriken skall arbeta i framtiden, borde överväga huruvida inte bolagsformen skulle lämpa sig härför. I övervägandena bör även ingå en omprövning av produktionsinriktningen, av fabriken storlek och de allmänna villkoren för dess verksamhet.

Skoutredningens här refererade utlåtande återger uppfattningen hos utredningens majoritet¹. Två av skoutredningens ledamöter² ha reserverat sig till förmån för förslaget att nedlägga skofabriken och sammanfattningsvis som sin uppfattning anfört följande.

Alla erfarenheter talade för att skofabriken verksamhet även i fortsättningen komme att vara förlustbringande. Om upphandlingsförordningens tillämpande slopades vid militära skobeställningar och alla beställningar lades ut på försvarets skofabrik för att denna skulle hållas med jämn sysselsättning, komme statsverket i stället för förluster på skofabriken att få vidkännas extra utgifter i form av för höga priser på militära skodon. Enligt reservanternas mening talade övervägande skäl för att man beträffande försvarets skofabrik accepterade de naturliga konsekvenserna av att den under en lång följd av år trots all möjlig omvårdnad gått med förlust samt nedlade densamma.

Skoutredningens utlåtande har remitterats till försvarets fabriksstyrelse, krigsmaterielverket, armé-, marin- och flygförvaltningarna samt försvarsverkens civila personals förbund och försvarets civila tjänstemannaförbund.

Försvarets fabriksstyrelse har medgivit, att brister i långtidsplaneringen förelegat beträffande skofabriken. Detta har emellertid uppgivits ha sin grund i upphandlingssystemet. Styrelsen har dock avstyrkt att avsteg göres från principen att tillverkningen skall ske i konkurrens med icke statlig tillverkning. Ett sådant avsteg har styrelsen med hänsyn till konsekvenserna i fråga om fabriksverkets övriga verksamhetsgrenar icke kunnat tillstyrka.

Vad beträffar finansieringen av sociala omkostnader har styrelsen framhållit, att den av utredningen ifrågasatta finansieringsprincipen icke står i överensstämmelse med vad som hittills tillämpats inom den statliga affärsverksamheten. Enligt styrelsens mening föreligger intet skäl att bibehålla en statlig tillverkning av skor endast för att samordna reparationsverksamheten med nytillverkning. Fabriksstyrelsen har funnit skäl närmast tala för ett nedläggande av driften. Om fabriken skulle bibehållas, borde den enligt styrelsens mening icke ingå i fabriksverket.

Krigsmaterielverket har icke kunnat tillstyrka att skofabriken vid en even-

¹ Arkitekten T. Frendin (ordförande), ledamoten av II kammaren H. Allard, sekreteraren i Svenska sko- och läderindustriarbetarebundet G. Hansson, ombudsmannen i De förenade förbunden S. Lantz samt överdirektören H. Älmeby.

² Direktörerna W. Bahrke och G. Bylöhn.

tuell rekonstruktion på grund av beredskaps- eller andra försvarssynpunkter utökas. Skofabrikationen har emellertid ansetts böra bedrivas så rationellt att fabriken kan erhålla beställningar i konkurrens med den privata skoindustrien. Enär fabriken under ändrade konkurrensförhållanden kan komma att få en viss prisreglerande betydelse, har verket i sin egenskap av upphandlande myndighet ansett sig icke böra avstyrka ett bibehållande av den statliga skoproduktionen.

Arméförvaltningen (intendenturavdelningen) har framhållit att även om all nyanskaffning av skodon för arméns behov under den närmaste femårsperioden skedde från skofabriken i fråga kunde dess behov av tillverkningsobjekt icke tillnärmelsevis fyllas därigenom. Arméförvaltningen har under hänvisning bland annat till att skofabriken icke blott gått med betydande förlust utan även debiterat försvaret högre priser på skodon än vad desamma skulle ha betingat i allmänna marknaden ansett sig böra tillstyrka fabriksstyrelsens framställning att få nedlägga fabriken.

Marin- och flygförvaltningarna ha uttalat sig i samma riktning.

Även *kommerskollegium*, vilket inhämtat utlåtande från riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens handels- och industrikommission och Sveriges industriförbund, har tillstyrkt förslaget att nedlägga driften vid fabriken.

Försvarsverkens civila personals förbund och *försvarets civila tjänstemannaförbund* ha däremot anslutit sig till skoutredningens förslag att skofabriken skall bibehållas och därvid liksom utredningen förordat en rekonstruktion av fabriken, varvid bolagsformen borde övervägas.

Nu föreliggande förslag beträffande skofabriken och beklädnadsverkstaden.

Sedan ytterligare förslag till förlägningsplats för den nya beklädnadsverkstaden uppkommit, däribland Umeå, där fabriksstyrelsen erbjudits övertaga en konfektionsfabrik, har försvarets fabriksstyrelse i skrivelse den 18 december 1951 inkommit med förslag att beklädnadsverkstaden i sin helhet skall förläggas till Karlskrona. Styrelsen har härutinnan anført,

Då frågan om förlägningsort för den föreslagna beklädnadsverkstaden ännu icke avgjorts, har styrelsen ansett det angeläget att undersöka, huruvida det vid ett eventuellt nedläggande av nytillverkningsavdelningen för skor i Karlskrona ledigblivna utrymmet skulle kunna tagas i anspråk för en utvidgning av beklädnadsavdelningen därstädes. Det har därvid visat sig möjligt att till en sålunda utökad avdelning i Karlskrona sammanföra hela den förutsatta beklädnadstillverkningen.

Den nuvarande uppdelningen av driften vid beklädnadsverkstaden på fyra avdelningar¹ har förorsakats huvudsakligen av, att bristen på kvinnlig arbetskraft i Stockholm icke möjliggjort upprätthållandet av driften vid stockholmsavdelningen, där lokaler eljest finnas tillgängliga i erforderlig omfattning.

¹ I Stockholm, Karlskrona, Degerfors och Grängesberg.

Driftskostnaderna vid beklädnadsverkstaden bli emellertid genom detta förhållande mindre förmånliga, varför det är önskvärt, att frågan om verkstadens sammanförande till en ort bringas till en snabb lösning. För en förläggning av beklädnadsverkstaden till Karlskrona, som såvitt styrelsen kunnat finna är lämplig ur arbetskraftssynpunkt, talar även den omständigheten, att inga byggnadsarbeten erfordras, som taga investeringsanslag i anspråk.

Styrelsen har funnit en dylik lösning av förläggningsfrågan ekonomiskt förmånlig och till utredning härom anført.

Vid ett bibehållande av den nuvarande hyresersättningen för av fabriksverket disponerade lokaler å Stumholmen i Karlskrona, vilken av Kungl. Maj:t fastställts till 40 000 kronor för år, skulle hyran för beklädnadsverkstadens del komma att utgöra 30 000 kronor för år. Den årliga lokalhyran för en nyuppförd fabriksbyggnad, som med nuvarande prisläge kommer att kosta 1 700 000 kronor, beräknas utgöra omkring 125 000 kronor.

Vid en förläggning av beklädnadsverkstaden till Karlskrona torde emellertid en ökning av vissa kostnader icke kunna undvikas i förhållande till en förläggning till Storfors. Enligt styrelsens beräkningar skulle sålunda fraktkostnaderna komma att öka med omkring 20 000 kronor per år. Vidare komma lönekostnaderna för tjänstemän och arbetare att bli omkring 30 000 kronor högre.

Den ifrågasatta förläggningen av beklädnadstillverkningen till Karlskrona skulle sålunda i förhållande till storforsalternativet komma att medföra en minskning av driftskostnaderna med omkring (125 000 — 30 000 — 20 000 — 30 000 =) 45 000 kronor per år.

Fabriksstyrelsen framhåller, att beklädnadsverkstadens förläggning till Karlskrona ur vissa synpunkter kan synas mindre önskvärd. Styrelsen syftar då främst till det förhållandet, att i staden redan finnas betydande inrättningar och industrier för försvaret. Den statliga verksamhetens övervikt har emellertid under senare år avsevärt minskat genom tillkomsten av nya privata industrier och utvidgning av befintliga dylika. Ur militär synpunkt ha vissa invändningar gjorts mot beklädnadsverkstadens förläggande till Karlskrona. Emellertid torde fabriken ur beredskapssynpunkt få anses ha litet värde på grund av sin i förhållande till konfektionsindustrien i övrigt ringa kapacitet.

Såsom framgår av ovanstående skulle genom ett förläggande av beklädnadsverkstaden till Karlskrona någon nybyggnad för verkstaden icke erfordras. Det av 1947 års riksdag anvisade investeringsanslaget till uppförande av central beklädnadsverkstad skulle sålunda icke behöva tagas i anspråk. Däremot erfordras alltså investeringsanslaget till anskaffning av maskiner och annan utrustning för central beklädnadsverkstad.

För att skoavdelningens nuvarande lokaler skola kunna användas för beklädnadsverkstaden erfordras vissa invändiga arbeten för en beräknad kostnad av 200 000 kronor. Då dessa arbeten äro av underhållskaraktär, anses kostnaderna böra bestridas av fabriksverkets driftsmedel.

Styrelsen har slutligen berört vissa med förslaget sammanhängande personalfrågor och härom anført i huvudsak följande.

Vid beklädnadsverkstadens avdelning i Stockholm sysselsätts för närva-

rande 15 manliga och 57 kvinnliga arbetare. Av dessa kan ett mindre antal beredas anställning vid tvätt- och reparationsanstalten i Hässelby Villastad samt återstoden vid verkstaden i Karlskrona. Samtliga tjänstemän vid centrala beklädnadsverkstaden kunna beredas sysselsättning i Karlskrona eller vid annan underförvaltning inom fabriksverket.

Av de 34 arbetare, som för närvarande sysselsätts vid skoavdelningen i Karlskrona, kunna samtliga 9 kvinnliga arbetare erbjudas arbete vid beklädnadsverkstaden. De 25 manliga skoarbetarna kunna, efter viss omskolning, beredas sysselsättning vid Carl Gustafs stads gevärsfaktori i Eskilstuna eller ammunitionsfabriken Zakrisdal i Karlstad.

Förslag till utnyttjande av centrala beklädnadsverkstadens i Stockholm fabriksbyggnad.

Den nuvarande beklädnadsverkstadens avdelning i Stockholm är inrymd i en fastighet, Fleminggatan 103, vilken redovisas å försvarets fabriksfond. I 1947 års statsverksproposition föreslogs beträffande det då föreliggande förslaget till ny central beklädnadsverkstad att den i Stockholm ledigblivande fastigheten borde antingen försäljas eller, om så funnes lämpligt, disponeras för annat statligt ändamål. Detta förslag lämnades av 1947 års riksdag utan erinran. Fabriksstyrelsen har i sin skrivelse den 18 december 1951 härom anfört följande.

Fabriksstyrelsen, som för närvarande har 125 anställda, har sina ämbetslokaler förlagda till fastigheten Birger Jarlsgatan 7 i Stockholm, vilken med undantag för butikslokaler i bottenvåningen helt disponeras av styrelsen. Fastigheten redovisas å byggnadsstyrelsens delfond av statens allmänna fastighetsfond. Sedan den 1 juli 1951 disponerar styrelsen dessutom en förhyrd kontorsvåning i huset Birger Jarlsgatan 9 utom tre rum, som disponeras av statens sakrevision. Sammanlagt disponerar styrelsen kontorslokaler å omkring 2 100 m², vilket emellertid icke är tillräckligt. Ytterligare lokaler kunna icke åstadkommas inom fastigheten Birger Jarlsgatan 7 eller förhyras i närheten.

Det bör framhållas, att inga utrymmen för närvarande kunna upplåtas till lunchrum för personalen. Vidare har viss oundgängligen erforderlig nyanställning av personal måst uppskjutas på grund av rumsbrist. För konferenser och undervisning disponeras icke tillräckligt utrymme.

Styrelsen har med anledning härav undersökt möjligheterna inom fastigheten Fleminggatan 103, som består av en fyravåningars fabriksbyggnad, en fabrikskontorsbyggnad samt vissa förråds- och verkstadslokaler, att anordna ämbetslokaler för styrelsen. Det har visat sig att kontorsutrymmen om sammanlagt 2 400 m² exklusive redan befintligt lunchrum kunna erhållas i den nuvarande fabriksbyggnaden. Däri ingå emellertid de kontorsrum, som styrelsen enligt Kungl. Maj:ts beslut den 13 juli 1951 inrett till meteorologisk undersökningsstation. Styrelsens lokalbehov skulle efter ytterligare ombyggnad av ifrågavarande fastighet kunna tillgodoses på ett tillfredsställande sätt.

De erforderliga ombyggnadsarbetena bli av sådan karaktär, att kostnaderna böra bestidas av investeringsanslag. Kostnaderna kunna ännu icke angivas men enligt hittills verkställda förberedande undersökningar torde desamma med nuvarande prisläge kunna uppskattas till omkring 500 000 kronor. Fråga angående anvisande av investeringsanslag torde senare få underställas Kungl. Maj:t.

Departementschefen.

Vad först angår skofabriken i Karlskrona har verksamheten vid denna under de senaste åren i hög grad påverkats av det minskade behovet att nyanskaffa skodon för försvaret. Då det varit svårt för fabriken i dess nuvarande verksamhetsform att erhålla civila beställningar, har följden av de minskade militärbeställningarna blivit, att produktionen måst minskas och att en långsiktig planering av produktionen icke varit möjlig. Dessa omständigheter i förening med vissa brister på det organisatoriska och tekniska planet ha föranlett, att verksamheten under senare år lämnat ett mindre tillfredsställande resultat i ekonomiskt avseende. Försvarets fabriksstyrelse har med hänsyn till svårigheten att upprätthålla en tillfredsställande drift vid fabriken i olika sammanhang bragt frågan om driftens nedläggande under Kungl. Maj:ts prövning. I avvaktan på resultatet av 1945 års skoutrednings undersökningar i ämnet ha emellertid åtgärder vidtagits för att tills vidare upprätthålla driften.

I sitt i mitten av år 1951 avgivna utlåtande har skoutredningens majoritet förordat fabriken bibehållande, varvid emellertid räknats med en rekonstruktion av verksamheten. Skoutredningen har funnit att fabriken i Karlskrona genom sin begränsade storlek, sin ensartade produktionsinriktning och sina särpräglade arbetsförhållanden i övrigt icke kan vid jämförelse med de privata och kooperativa skoföretagen betraktas som typisk för en statligt driven skofabrikation. För att en statlig skofabrik fortsättningsvis skall kunna drivas anses sålunda produktionen böra givas en annan inriktning än den nuvarande. En förändring i produktionsinriktningen anses dock icke stå att vinna med mindre fabriken helt rekonstrueras, varvid anses böra övervägas, huruvida icke bolagsformen vore den lämpligaste. För att fabriken härvid skall bli bärkraftig erfordras en utbyggnad av densamma.

Ehuru jag delar den av skoutredningens majoritet uttalade uppfattningen, att en statlig verksamhet på detta område, om den gives tillräckliga resurser i ekonomiskt och tekniskt avseende, bör kunna bli ekonomiskt bärkraftig, kan jag med hänsyn till vikten av att sträng återhållsamhet i nuvarande läge iakttages beträffande nyinvesteringar icke tillstyrka, att den statliga sektorn på detta område utvidgas. Mot en utbyggnad av fabriken talar även det förhållandet att den svenska skoindustrien enligt inhämtade uppgifter redan nu har en kapacitet, som överstiger behovet.

Att bibehålla skofabriken i dess nuvarande begränsade omfattning synes mig med hänsyn till hittills vunna erfarenheter och de begränsade möjligheterna att under de närmaste åren erhålla militära beställningar icke försvarbart. Jag anser mig därför böra föreslå, att driften vid skofabriken nedlägges så snart ske kan.

Såsom framgår av fabriksstyrelsens skrivelse den 18 december 1951 kunna de utrymmen som bli lediga vid skofabriken nedläggande tagas i anspråk för en utvidgning av beklädnadsverkstaden i Karlskrona. Det skulle häri-

genom bli möjligt att till karlskronaverkstaden sammanföra hela den statliga beklädnadstillverkningen. Jag finner det av fabriksstyrelsen sålunda framlagda förslaget innebära påtagliga fördelar. Sålunda skulle de olägenheter ur kommunal synpunkt, som ett nedläggande av skotillverkningen i Karlskrona skulle kunna medföra, neutraliseras. Vidare skulle genom en sådan lösning av förlägningsfrågan driftkostnaderna för den centrala beklädnadsverkstaden komma att bli icke oväsentligt lägre än vid nybyggnad i Storfors, det alternativ som tidigare närmast varit aktuellt. Genom att förlägga beklädnadsfabriken i sin helhet till de befintliga lokalerna i Karlskrona kan vidare nybyggnad undvikas. Mot en koncentration av beklädnadstillverkningen till Karlskrona har tidigare anförts, att denna stad skulle vara ogynnsam ur beredskapssynpunkt. Då emellertid den statliga beklädnadstillverkningen torde få mycket ringa betydelse under beredskap och krig, synes denna omständighet icke böra tillmätas betydelse. Enligt inhämtade uppgifter kan en koncentration av denna tillverkning till Karlskrona numera betraktas som gynnsam ur arbetsmarknadssynpunkt. Jag anser mig därför böra föreslå, att den centrala beklädnadsverkstaden i sin helhet förlägges till Karlskrona.

Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att efter närmare utredning av fabriksstyrelsen besluta om tidpunkten för skofabrikens nedläggande och beklädnadsverkstadens omorganisation. Därvid böra personalens intressen i görigaste mån tillgodoses. Enligt uppgift av fabriksstyrelsen kan all den personal, som för närvarande sysselsättes vid beklädnadsverkstaden i Stockholm och vid skoavdelningen i Karlskrona men som efter nedläggande av skofabrikationen och förflyttningen av beklädnadsverkstaden i dess helhet till Karlskrona icke kan beredas sysselsättning i beklädnadsverkstaden, i stället erhålla arbete inom andra av fabriksverkets anläggningar. Jag förutsätter emellertid härvid att fabriksstyrelsen vid en omläggning av driften fäster särskild uppmärksamhet vid att den familjeförsörjande personal, som måste omplaceras, i första hand beredes arbete vid andra försvarsväsendet tillhöriga anläggningar inom samma ort, där vederbörande tidigare haft sin utkomst. Med hänsyn till möjligheterna att i allt fall bereda samtlig personal fortsatt sysselsättning inom försvarsväsendet torde dock ett av 1947 års riksdag lämnat bemyndigande att medgiva ersättning till personal, som blir övertalig vid centralisering av beklädnadsverkstaden, icke komma att behöva utnyttjas.

Genom den föreslagna lösningen av beklädnadsverkstadens lokalfråga behöver det av 1947 års riksdag anvisade investeringsanslaget å 1 150 000 kronor till uppförande av central beklädnadsverkstad icke tagas i anspråk. Det samtidigt anvisade investeringsanslaget å 160 000 kronor till anskaffning av maskiner och annan utrustning för central beklädnadsverkstad erfordras däremot alltjämt.

Fabriksstyrelsen har beräknat kostnaderna för iordningställande av karlskronaverkstadens lokaler till beklädnadsverkstad till omkring 200 000 kronor. Då de erforderliga arbetena äro av underhållskaraktär torde, därest riksdagen bifaller förslaget om förläggande av beklädnadsverkstaden till Karlskrona,

kostnaderna för iordningställandet få bestridas av fabriksverkets driftsmedel.

Enligt medgivande av 1947 års riksdag må den nu för beklädnadsverkstaden i Stockholm disponerade fabriksfastigheten efter genomförd centralisering försäljas, därest den ej kommer att användas för annat statligt ändamål. Fabriksstyrelsen har i sin framställning av den 18 december 1951 föreslagit, att ifrågakvarande fabriksfastighet skall disponeras för ämbetslokaler för styrelsen. Kostnaderna för en därvid erforderlig ombyggnad ha preliminärt beräknats till omkring 500 000 kronor. I avvaktan på den ytterligare utredning i ämnet, som fabriksstyrelsen förebådat, är jag icke nu beredd taga ställning till denna fråga.

Under återopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

- a) medgiva att driften vid den till förswarets fabriksverks tvätt- och reparationsanstalt i Karlskrona hörande avdelningen för nytillverkning av skodon må nedläggas; samt
- b) besluta att förswarets centrala beklädnadsverkstad skall förläggas till de av förswarets fabriksverk disponerade lokalerna å Stumholmen i Karlskrona.

Med bifall till vad föredragande departementschefen sålunda, med instämmande av statsrådets övriga ledamöter, hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Magnus T. Möller.